

Straipsniai kitomis temomis

MIKALOJAUS KONSTANTINO ČIURLIONIO
MUZIKOS KŪRINIŲ LEIDYBA

DARIUS KUČINSKAS

Lietuvos muzikos akademija
Gedimino g. 42, LT-2600 Vilnius, Lietuva
El. paštas: darikuci@kaunas.omnitel.net

2000 metais minint Mikalojaus Konstantino Čiurlionio gimimo 125-ąsias metines tarsi nuošaly liko dar viena sukaktis – lygiai prieš 100 metų publikuotos pirmosios Čiurlionio muzikinės kompozicijos. Ilga Čiurlionio muzikos kūrinių leidybos praktika puikiai atspindi lietuviškos muzikos leidybos istoriją, jos redagavimą, spausdinimą ir platinimą. Tyrinėjant Čiurlionio muzikos leidinių istorijas, atsiskleidžia bendrieji lietuviškų natų leidybos dėsningumai ir ypatybės. Bet, kaip ir visa lietuviškų natų leidybos istorija, Čiurlionio muzikos leidiniai vis dar nepakankamai ištyrinėti. Atskiri Čiurlionio natų ruošimo, redagavimo, leidybos, platinimo klausimai yra aptarti Juozo Žilevičiaus [21], Stasio Šimkaus [20], Jadvygos Čiurlionytės [10], Vlodo Jakubėno [11], Vytauto Landsbergio [14; 15], Dariaus Kučinsko [12] darbuose. Šiame straipsnyje siekiama nuosekliai apžvelgti 100 metų siekiančią Čiurlionio natų leidybos istoriją, atskleisti ir įvertinti šio proceso aplinkybes ir numatyti tolesnes lietuviškų natų leidybos perspektyvas.

Natų leidyba yra sudėtingesnis ir brangesnis procesas nei knygų leidyba. Pasauliniu mastu ją visuomet lėmė ir lemia keli pagrindiniai veiksniai: brangus leidinių paruošimo būdas (pirmiausia – natų graviravimas) ir aukštos kvalifikacijos specialistų (natafotografų, muzikos redaktorių) stoka. Lietuvos ypatybė dar ir ta, kad siaura rinka riboja leidinių tiražus, o tai didina jų savikainą. Vis dėlto tiek Lietuvoje, tiek užsienyje sisteminga ir kryptinga natų leidyba (ypač profesionaliosios klasikinės muzikos) dažnai neišsiverčia be valstybinės paramos. Nesant aiškaus valstybinio požiūrio šiuo klausimu ir nuolatinio dėmesio, praktiškai neįmanomas natų leidybos tęstinumas. Visa tai puikiai atsiskleidžia apžvelgus Čiurlionio muzikos kūrinių leidybos istoriją.

Pirmieji Čiurlionio muzikos kūriniai buvo išspausdinti 1900 m. ir 1902 m. Varšuvos muzikos mėgėjų žurnale „Meloman“¹. Išspausdinti kūrinių nebuvu vertin-

¹ Noktiurnas fis-moll (VL 178) išspausdintas aštuntajame 1900 m. numeryje, Preljudas h-moll (VL 182) – dvyliktajame. 1902 m. dešimtajame numeryje išspausdinta Čiurlionio Mazurka h-moll (VL 234). Straipsnyje naudojama V. Landsbergio įvesta Čiurlionio muzikos kūrinių numeracija (sutrumpintai VL), paskelbta knygoje „Čiurlionio muzika“ (Vilnius: Vaga, 1986, p. 223–296).

giausi iš tuo metu sukurtų Čiurlionio kompozicijų. Dvi konservatorijas² baigęs kompozitorius jau galėjo didžiuotis Sonata fortepijonui F-dur (1898), Kantata „De profundis“ (1899), Styginių kvartetu (1902) ir, žinoma, simfonine poema „Miške“ (1901). Tačiau nei atlikėjai, nei leidėjai Čiurlionio kūriniais nesidomėjo, todėl populiariosios muzikos gerbėjams jis pasiūlė būtent tai, kas atitiko jų skonį, – trumpas, saloninio tipo pjeses fortepijonui.

Nėra abejonės, kad kompozitorius turėjo įteikti leidėjui visiškai suredaguotus švarraščius, tačiau jie neišliko³. Todėl, palyginus kitus tų metų Čiurlionio muzikos rankraščius su minėtomis publikacijomis, kyla klausimas, „ar tikrai Čiurlionis bus prirašęs tiek daug atlikimo ženklų ženklelių, taip lengvinęs, retinęs akordų faktūrą ir skaldęs melodiją atodūsių pauzėmis. [...] Labai gali būti, kad čia pridėjo ranką koks „Melomano“ redaktorius, pakreipęs į saloniškumą“ [14, 124]. Čia iškyla vienas iš pagrindinių muzikos leidybos klausimų – muzikos redaktoriaus atsakomybė ir muzikos redagavimo metodika. XX a. pradžioje dar vyravo nuomonė, kad redaktorius pirmiausia turi „ištaisyti“ kompozitoriaus „klaidas“, paruošti kūrinį taip, kad jis būtų „teisingai“ užrašytas. Dažniausiai šie taisymai atspindėdavo pačių redaktorių išprusimą ir redaguojamos muzikos pažinimą. Čiurlionio atveju tai buvo pirmieji spaudai pateikti kūriniai, ir vargu ar redaktorius žinojo apie kitus Čiurlionio kūrinius. Todėl redaguota atsižvelgiant tik į bendrąjį tuo metu vyravusį muzikos stilių ir skonį – saloninį, saldžiai romantišką, „jausmingą“. Savavališkas žurnalo redaktoriaus elgesys sulaukė Čiurlionį nuo kitų publikacijų tame žurnale.

1908 m. išleistas Čiurlionio harmonizuotų liaudies dainų rinkinys „Vieversėlis“⁴ muzikiniu atžvilgiu buvo visiškai parengtas paties Čiurlionio. „Vieversėlio“ iniciatorius ir leidėjas buvo Vincas Palukaitis, mokytojas, knygnešys ir Varšuvos lietuvių choro organizatorius. Pirmąją „Vieversėlio“ dalį⁵ sudarė 23 nedidelės apimties liaudies dainų harmonizacijos vaikų chorui. Antraštiniame puslapyje nurodyta, kad dainas surinko V. Palukaitis, o Čiurlionis „sutaikė balsus“. Šio leidinio reikšmė Lietuvos muzikiniam švietimui yra didžiulė. Po spaudos atgavimo tai buvo pirmasis lietuviškas dainynas. Į leidinį įtrauktos A. Strazdo „Pulkim ant kelių“ ir V. Kudirkos „Tautiška giesmė“ stiprino tautinę savimonę ir ilgainiui tapo neatskiriama lietuvių tautos savastimi. Tuo pačiu leidinys buvo skirtas ką tik atsikūrusioms lietuviškoms mokykloms, todėl neat-sitiktinai Lietuvos švietimo ministerija 1910 m. jį patvirtino kaip mokomąją priemonę.

² Varšuvos muzikos institutas nebuvo vadinamas konservatorija tik dėl politinių ir administracinių priežasčių, tačiau pagal mokymo programą atitiko aukštosios mokyklos reikalavimus.

³ Noktiurno rankraštis išliko ne visas perrašytas (ČDM Čm 21, p. 133–134), Preludio h-moll žinomas tik vėlesnis, autoriaus faktūriškai papildytas autografas (ČDM Čm 6, p. 00343), Mazurkos rankraštis neišliko.

⁴ Vieversėlis, 1908–1909 m. Daugiau apie leidinį žr. [14, 154].

⁵ Nuoroda antraštiniame puslapyje. Antrąją dalį turėjo sudaryti Čiurlionio vinjetėmis papuoštos liaudies dainų harmonizacijos mišriam ir vyrų chorui. Plačiau žr. [14, 156].

1991 m. „Vieversėlį“ pakartotinai išleido „Muzikos“ leidykla Vilniuje. Išleido taip, tarsi ankstesnio leidimo nė nebuvo – antraštiniame puslapyje dingo tikrųjų autorių V. Palukaičio ir M. K. Čiurlionio pavardės, o įrašytas tik naujas leidėjas – „Muzikos“ leidykla. Neilgai trukus leidykla bankrutavo, tad daugiau panašių „naujiečių“ nespėjo pateikti.

Po Čiurlionio mirties jo kūrinių leidyba nebuvo kam rūpintis. Sutrukdė ir Pirmasis pasaulinis karas, išsklaidęs Čiurlionį pažinojusius muzikus. Tačiau 1918 m. paskelbus Lietuvos Nepriklausomybę ypač aktyviai Čiurlionio muzikos propagavimo ėmėsi kompozitorius ir dirigentas Stasys Šimkus. Jis vienas pirmųjų iškėlė Čiurlionio natų leidybos klausimą ir sugebėjo įtikinti Švietimo ministeriją finansuoti brangiai kainuojančių leidinių spausdinimą. Šimkaus parengti ir jo iniciatyva 1925 m. išleisti septyni Čiurlionio muzikos sąsiuviniai [6] tapo pagrindiniu Čiurlionio muzikos šaltiniu iki pat 1957 m., kai pasirodė J. Čiurlionytės parengta rinktinė.

Šimkaus leidiniai buvo spausdinami Leipce, nuo seno garsėjusiame knygų ir natų leidyba. Čia buvo graviruojamos natos, atliekami korektūriniai atspaudai. Tačiau redagavimas vyko Lietuvoje. Intensyvus Šimkaus susirašinėjimas su spaustuve, raginimas nedelsti, nurodymai, ką ir kaip atlikti, rodo, kad Šimkus į šį reikalą žiūrėjo labai atsakingai, dėl to labai sielojosi ir jaudinosi. Negalėdamas dažnai vykti į Leipcigą, Šimkus rašė Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje konsulinio skyriaus vedėjui Juozui Urbšui ir prašė, kad nueitų, patikrintų, paragintų spaustuvę sparčiau dirbti, „kad viskas būtų atlikta ein-zwei-drei“ [19, 339]. Šios pastangos nenuėjo veltui – poligrafinio ir muzikinio paruošimo lygiu leidiniai niekuo nenusileido kitiems tuo metu Europoje spausdintiems leidiniams. Svarbiausia, kad leidiniai buvo parengti dviem kalbomis – lietuvių ir prancūzų. Taigi buvo orientuoti tarptautinei rinkai ir, žinoma, skirti jaunos Lietuvos valstybės pristatymui pasaulyje. Ilgainiui šie leidiniai labai paplito – pasiekė Šiaurės ir Pietų Ameriką, Australiją.

Šimkui rūpėjo ir simfoninės Čiurlionio partitūros. Tačiau Lietuvos švietimo ministerija ignoravo žymių Lietuvos muzikų raginimus tęsti besiformuojančios profesionalios lietuviškos muzikos leidybą, ir po 1925 m. išleistų Čiurlionio muzikos sąsiuvinų daugiau šio kompozitoriaus natų leisti neketino. Todėl iki Antrojo pasaulinio karo tik pavieniai Čiurlionio kūriniai būdavo įtraukiami į privačiai ar įvairių kultūrinių draugijų leidžiamas rinktines tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Tarp jų minėtina 1929 m. Klaipėdos krašto Giedotojų sąjunga, išleidusi Antano Vaičiūno redaguotą rinktinę „Pajūrio aidas“ [18], į kurią įtrauktos trys Čiurlionio harmonizuotos lietuvių liaudies dainos, nepatekusios į Šimkaus leidinius. Jokių rezultatų nedavė ir bandymas 1934 m. Čiurlionio simfoninę poemą „Miške“ atlikti, o vėliau gal ir išleisti JAV lietuvių bendruomenės pastangomis [17]. Taigi dar prieškarui tapo aišku, kad profesionalioji lietuvių muzika be nuolatinio valstybės dėmesio ir finansinės paramos negali normaliai egzistuoti ir išlaikyti tęstinumo.

Antrojo pasaulinio karo metais įvyko tam tikrų pokyčių, turėjusių lemiamos reikšmės tolesnei Čiurlionio muzikos kūrinių leidybai. Po Šimkaus mirties 1943 m. Čiurlionio muzikos kūrinių leidyba pradėjo rūpintis jauniausioji Čiurlionio sesuo Jadvyga Čiurlionytė ir leidėjas Jonas Petronis, karo metais turėjęs savo knygyną centinėje Kauno gatvėje. Šių dviejų neeilinių asmenybių pažintis, bendras tikslas ir darbas davė stebėtinų rezultatų. Sudėtingomis karo metų sąlygomis, 1944 m. pavasarį, Čiurlionytė ir Petronis suplanavo ir pradėjo leisti fortepijoninius Čiurlionio kūrinius. Iš numatytų dvylikos leidinių dienos šviesą išvydo tik du – „Tėve mūsų“ ir „Ruduo“. Kiti leidiniai, frontui slenkant per Kauną, buvo sunaikinti spaustuvėje⁶. Tik V. Čiurlionytės-Karūžienės archyve liko dar dviejų kitų leidinių viršeliai. Tai „Basso ostinato“ ir „Trys eskizai tema: B, E, Es, A, C, A, Es“⁷.

Petronio leidiniai skyrėsi nuo Šimkaus leidinių pirmiausia tuo, kad jie buvo iki galo parengti ir išspausdinti Lietuvoje. Tai rodo, jog per trumpą nepriklausomybės laikotarpį Lietuvoje susiformavo pajėgi leidybos bazė. Natų grafika paruošta taip pat Lietuvoje. Be to, visus Čiurlioniui skirtus leidinius puošė grafiko Telesforo Kulakausko serijinis viršelis. Viršelio piešinys – tai stilizuotas Čiurlionio paveikslas „Rex“. Leidėjas išsaugojo šio viršelio klišę per visą sovietmečio laikotarpį ir 1990 m. Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę toliau pratęsė Čiurlionio muzikos leidybą tuo pačiu viršeliu.

Dauguma Petronio leidinių buvo spausdinami „Raidės“ spaustuvėje Kaune 1000 egz. tiražu. Spaustuvininkus ir leidėją, matyt, siejo didelė pagarba ir pasitikėjimas, nes ir po 50 metų Čiurlioniui skirtus leidinius („Pjeses fortepijonui“, „Temą ir variacijas D-dur“) Petronis patikėjo spausdinti „Raidei“. Tik ją uždarius, teko ieškoti kitų spaustuvių.

Petronio leidinių natas cinkografijai ruošė Juozas Gaučas. Jis gyrėsi išradęs natų štampanimo būdą – pasidarė natų grafikai reikalingus ženklų antspaudus ir jais štampanavo natas⁸. Tačiau tai buvo Vokietijos spaustuvėse dar prieš karą naudotas pažangus ir spartus natų paruošimo būdas. Gaučas dirbo profesionaliai ir niekuo nenusileido užsienio natografams. Be to, Gaučo įkainiai buvo gerokai mažesni nei užsieniečių, o korektūros atliekamos nedelsiant ir tiksliai. Tai sutrumpino leidinių ruošimo terminus ir atpigino pačius leidinius. Todėl Petronio leidiniai, kainavę 1,5–2 RM, knygynuose neužsigulėdavo. Karo metais visos lietuviškos knygos ir natos turėjo didelę paklausą, be to, 1944 m. smarkiai išaugus infliacijai, „žmonės norėjo greičiau atsikratyti reichsmarkių, kurių kursas kasdien krito“⁹.

⁶ Iš Jono Petronio 1994 03 21 pasakojimo. – Autoriaus archyvas.

⁷ VUB RS F153.

⁸ Iš Jono Petronio 1996 11 09 pasakojimo. – Autoriaus archyvas.

⁹ Iš Jono Petronio 2000 10 03 pasakojimo. – Autoriaus archyvas.

Pirmųjų Petronio leidinių korektūros atlikdavo patys autoriai. Vėliau leidinių metrikijoje imtas minėti redaktoriai. Tai buvo V. A. Podjelskis, profesionalus muzikos redaktoriai, iki karo dirbęs valstybinėje Leningrado muzikos leidykloje. Petronis prisimena, kad jis šnekėjo rusiškai, visuomet buvo apsiskutęs, bet su barzdele. Kauną Podjelskis pasiekė kaip Vokietijos kariuomenės ukrainiečių pulko karininkas. Šiam pulkui apsistojus Kaune, Gedimino gatvėje, Podjelskis dažnai užeidavo į Petronio knygyną ir po kurio laiko atkreipė leidėjo dėmesį į jo leidiniuose pasitaikančius natografijos netikslumus. Kadangi Lietuvoje tuo metu profesionalių muzikos redaktorių nebuvo, Petronis pasinaudojo proga ir pakvietė Podjelskį bendradarbiauti leidžiant Čiurlionio muzikos kūrinius¹⁰. Tai rodo, kad Petronis savo leidykloje sutelkė pačius geriausius darbuotojus profesionalus, taikė pažangiausias to meto technologijas, net ir sunkiomis karo sąlygomis sugebėjo išleisti ne vieną lietuvių kompozitorių kūrinį, iš jų ir neskelbtas Čiurlionio kompozicijas fortepijonui.

Lietuvą okupavus stalinistinei Rusijai, Čiurlionis buvo apšauktas „psichikos ligo- niu“, jo tapyba buvo uždrausta ekponuoti, apie jo muzikos kūrinių publikavimą negalėjo būti nė kalbos. Tik po Stalino mirties Lietuvos inteligentija ėmė kelti Čiurlionio reabilitacijos klausimą. Bet tikrasis Čiurlionio muzikos atgimimas sietinas su J. Čiurlionytės parengta solidžia Čiurlionio fortepijoninių kūrinių rinktine „Kūriniai fortepijonui“, išleista Valstybinės grožinės literatūros leidyklos 1957 m. [3]. Ši rinktinė tapo pagrindiniu Čiurlionio fortepijoninės kūrybos šaltiniu viso sovietmečio laikotarpiu – 1990 m. ją pakeitė V. Landsbergio redaguota rinktinė tuo pačiu pavadinimu [4]. Lygiagrečiai J. Čiurlionytė parengė dar kelis fortepijoninių, vargoninių ir chorinių kūrinių leidinius. Visi jie buvo išleisti 1000–5000 egz. tiražais ir sudarė tvirtą pagrindą tolesnei Čiurlionio muzikos sklaidai – šiais leidiniais rėmėsi Lietuvos ir visos Sovietų Sąjungos muzikai. Deja, Vakarų pasaulyje dėl „geležinės uždangos“ šie leidiniai plačiau nepaplitę. Tik asmeninių kontaktų dėka jie buvo įteikti žymiausiems Europos muzikams, tarp jų – kompozitoriui O. Messiaenui¹¹.

J. Čiurlionytės parengti leidiniai pasižymėjo profesionaliu redakciniu ir leidybiniu darbu. Knygos įrištos kietais viršeliais, papuoštos Čiurlionio grafikos darbais. Forte- pijoninės ir chorinės muzikos rinktinėse pridėti išsamūs muzikologiniai straipsniai apie šių žanrų kūrinius, o fortepijoniniai kūriniai susisteminti opusais. Leidykla savo ruožtu kiekviename natų puslapyje nurodė leidinio numerį. Ši tradicija, perimta iš Vakarų Europos muzikos leidyklų, pokario Lietuvoje nebuvo taikoma. Ją tęsti leidyk- los vadovams įsiūlė tas pats Jonas Petronis, pokariu priimtas į Valstybinę grožinės literatūros leidyklą (vėliau – „Vaga“)¹². Iki pat išėjimo į pensiją 1983 m. Petronis buvo

¹⁰ Iš Jono Petronio 2001 04 13 pasakojimo. – Autoriaus archyvas.

¹¹ Iš pianistės Birutės Vainiūnaitės, kuri 1974–1975 m. stažavo Paryžiuje, pasakojimo 1993 06 11. – Autoriaus archyvas.

¹² Iš Jono Petronio 1996 11 09 pasakojimo. – Autoriaus archyvas.

tas nematomas „Vagos“ leidžiamų Čiurlionio leidinių globėjas, kuris nepraleisdavo nė vieno leidinio neišreikavęs aukščiausios poligrafinės ir meninės jo kokybės.

1957 m. ir 1963 m. pasirodė rusų muzikų A. Dmitrijevo ir S. Ginsburgo parengtos Čiurlionio simfoninių poemų transkripcijos fortepijonui. Jos buvo publikuotos specialiai Sovietų Sąjungos tautų muzikinei literatūrai skirtose rinktinėse, išleistose Maskvoje. Galima teigti, kad tai buvo Čiurlionio pripažinimas Sovietų Sąjungoje – netrukus Leningrade buvo išleista simfoninės poemos „Jūra“ partitūra, o kiek vėliau ir poema „Miške“. Transkripcijų pasirodymas ženklino ir naujo Čiurlionio muzikos sklaidos periodo pradžią, nes iki tol šio kompozitoriaus muziką rengė tik Lietuvos muzikai.

Čiurlionio simfoninės poemos „Jūra“ partitūra (E. Balsio redakcija) buvo išleista 1965 m., minint Čiurlionio gimimo 90-ąsias metines. Ši partitūra, įrīšta kietais viršeliais ir išleista kelių tūkstančių egzempliorių tiražu, buvo vienintelis reikšmingiausio Čiurlionio kūrinio leidimas iki pat 2000 m., kai Petronio leidykla išleido originalią šio kūrinio versiją (partitūrą ir orkestro balsus). Diskusija dėl „Jūros“ redagavimo ir leidybos vyko nuo pat 1935 m., kai buvo ruošiamasi pirmą kartą atlikti kūrinį. Tuomet „partitūrą peržiūrėjo, kiek papildė ir vargonų partiją pučiamiesiems aranžavo V. Bacevičius“ [14, 74]. Vėliau atliekant kūrinį kiekvienas dirigentas leisdavo sau jį sutrumpinti ar kiek „patobulinti“. Vienintelis argumentas – autorius pats negirdėjo, negalėjo patikrinti. Tikriausiai paveiktas šių nuomonių „Jūros“ redaktorius E. Balsys taip pat leido sau nemažai nuklysti nuo rankraščio – lyginant su autografu vietomis dingsta solinės instrumentų melodijos, pakeista orkestro sudėtis, praleisti penki kulminacinės vietos lapai [14, 86–87; 16]. Pasikartoję pirmųjų Čiurlionio leidinių redagavimo istorija...

Čiurlionio 90-mečio proga Lietuvoje buvo išleistas Styginių kvartetas [8]. Tai buvo kišeninio formato partitūra, skirta pirmiausia muzikos mėgėjams. Tokio tipo natas daugiausia leidžia senas muzikines tradicijas turinčios šalys – Vokietija, Austrija, Italija, Anglija. Muzikos mėgėjai, studentai ar muzikos kritikai atsineša panašius leidinius į koncertą ir pagal juos seka atliekamą kūrinį. Tačiau, skirtingai nuo šios rūšies leidinių, Čiurlionio kvarteto partitūra stokoja išsamių komentarų ir paaiškinimų. Be to, kūrinio atlikimui šis leidinys nėra tinkamas ne tik dėl mažo formato, bet ir dėl to, kad nėra pridėti ar atskirai išleisti instrumentų balsai. Po trisdešimties metų kartojant Čiurlionio kvarteto leidimą, šis kūrinys buvo išspausdintas su balsais ir pratarme lietuvių ir anglų kalbomis [9].

Artėjant Čiurlionio šimtosios gimimo metinėms Lietuvos muzikai stengėsi išleisti dar vieną reikšmingą Čiurlionio veikalą – simfoninę poemą „Miške“. Jos partitūra pasirodė 1975 m. Leningrade. Ją parengė kompozitorius Teisutis Makačinas. Tai pirmasis Čiurlionio kūrinys vien simfoniniam orkestrui, gerokai trumpesnis už „Jūrą“ ir muzikiniu požiūriu paprastesnis. Leidinys išleistas taip pat paprasčiau – minkštais viršeliais, ant nekokybiško popieriaus, be instrumentų balsų (kaip ir „Jūra“).

Plačiai paminėjus Čiurlionio gimimo šimtąsias metinės pasirodė keli kompozitoriaus muzikos leidiniai užsienyje. Tai V. Landsbergio parengta fortepijoninių kūrinių rinktinė „Album per pianoforte“, išleista Lenkijoje [1], ir Dorothee Eberlein redaguota rinktinė „Ausgewählte Klavierwerke“, pasirodžiusi Vokietijoje [2]. Abu leidinius išleido Europoje gerai žinomos leidyklos. Leipcige išleistos natos pasižymi nešališku požiūriu į Čiurlionio kūrybą, profesionaliu redagavimu ir komentavimu anglų ir vokiečių kalbomis. Šis leidinys reikšmingas dar ir tuo, kad pirmą kartą Čiurlionio muzikos leidinį iki galo parengė Vakarų Europos muzikė. Nuo šio leidinio tarsi prasideda trečiasis Čiurlionio muzikos leidybos ir sklaidos periodas, kai Čiurlionio leidiniai peržengia Sovietų Sąjungos ribas.

Vokietijoje išleistas leidinys sunkiai skynėsi kelią į gyvenimą. Leidinio redaktorė D. Eberlein keletą kartų mėgino atvykti į Kauną susipažinti su Čiurlionio muzikos rankraščiais, tačiau sovietinė valdžia jai neleido – neišduodavo vizos arba apribodavo jos judėjimą¹³. Tuomet D. Eberlein susisiekė su Čiurlionio muzikos tyrinėtoju V. Landsbergiu ir neakivaizdiniu būdu tikslino savo redakcijas. Leidinys išėjo aukšto poligrafinio ir meninio lygio. Juo iki šiol naudojasi ir jo ieško ne vienas užsienio muzikas.

1978 m. Lenkijoje išleistos Čiurlionio natos yra vienas iš meniškiausių Čiurlionio muzikos leidinių. Jame viskas apgalvota ir numatyta: kūrinių atranka, papildomos informacijos pateikimas ir jos išdėstymas, meninis apipavidalinimas. Po pratarmės ir komentarų dar pateikta Čiurlionio muzikos įrašų diskografija. Tai naujovė leidžiant ne tik Čiurlionio muzikos kūrinius – panašių priedų, svariai papildančių ir praplečiančių kompozitoriaus suvokimą, nebuvo anksčiau leistuose Lietuvos ir kitų šalių muzikos leidiniuose.

1975 m. Leningrado „Muzikos“ leidykla išleido V. Landsbergio parengtą leidinį „Rinktiniai M. K. Čiurlionio kūrinių fortepijonui“ (pakartota 1980 m.), o 1983 m. – „Rinktiniai chorai“. Kūrinių redaguoti ir komentuoti preciziškai, tačiau patys leidiniai nėra patrauklūs – tamsūs viršeliai, prastas popierius, kūrinių fortepijonui natografija ištęsta (akivaizdu, kad natografui buvo mokama už puslapių kiekį...). Bet išleisti dideliu tiražu šie leidiniai patenkino išaugusius Sovietų Sąjungos muzikų poreikius, juo labiau kad Vilniuje rengiamas Čiurlionio konkursas sutraukdavo vis daugiau atlikėjų iš atokiausių Sąjungos kampelių. Chorinių kūrinių rinktinė ypatinga tuo, jog visų kūrinių žodžiai pateikti dviem kalbomis – lietuvių ir rusų. Palyginus pirmiau minėtus Lenkijoje ir Vokietijoje pasirodžiusius Čiurlionio muzikos leidinius su Sovietų Sąjungos leidiniais, pirmiausia krinta į akis nepagarba autoriui ir nerūpestingas požiūris į darbą. Tačiau tai buvo vienas esminių sovietinio darbo ir mąstymo bruožų. Apmaudu, kad šis abejingumas ilgainiui prasiskverbė ir į Lietuvos leidėjų darbą. 1981 m. „Šviesos“ leidyklos išleista Čiurlionio rinktinė „Sėjau rūtą“ ar 1993 m. Vilniu-

¹³ Iš D. Eberlein 1995 09 22 pasakojimo. – Autoriaus archyvas.

je „Muzikos“ leidyklos išleista Čiurlionio „Sonata F-dur“ fortepijonui yra tipiško sovietinio darbo pavyzdys: leidiniai neišvaizdūs, nepatrauklūs, išspausdinti ant nekokybiško popieriaus. Todėl savo vertės netenka natografo pastangos, kurios akivaizdžiai rodo naujus lietuviškų natų leidybos pokyčius. Čia turima omeny Čiurlionio Sonata fortepijonui, kurios natografiją atliko Arūnas Raziūnas. Kelerius metus jis bendradarbiavo su Vokietijos muzikos leidyklomis ir įvaldė naujausią natų rinkimo technologiją. Šiuo požiūriu Čiurlionio Sonata fortepijonui yra bene pirmasis Lietuvoje muzikos leidinys, parengtas vien kompiuteriu.

Jau gerą dešimtmetį Čiurlionio muzikos kūrinius daugiausia leidžia Jono Petronio leidykla Kaune. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, leidėjas atnaujino dar karo metais įsteigtą leidyklą ir daugiausia dėmesio skiria Čiurlioniui. Iš pradžių leido Čiurlionio paveikslų reprodukcijų atvirukus, pakartotinai išleido J. Čiurlionytės knygą „Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį“. Vėliau leidėjas susitelkė ties Čiurlionio muzika. Tam turėjo reikšmės ir šių eilučių autoriaus įtaka. Planuodamas naujus leidinius Petronis dažnai lankėsi Čiurlionio dailės muziejuje. Tuo metu šio straipsnio autorius dirbo šiame muziejuje, jau buvo parengęs keletą nepublikuotų Čiurlionio muzikos kūrinių ir ieškojo galimybės juos išleisti. Mūsų susitikimo išdava – 1994 m. išleistas Čiurlionio muzikos sąsiuvinis „Kyrie, Gloria, Agnus“. Viršelyje – vėl T. Kulakausko grafika, stilizuojanti paveikslą „Rex“, o natos rinktos ir maketuotos kompiuteriu (natografas – kompozitorius Algimantas Bražinskas). Leidinio tiražas (1000 egz.) buvo parduotas per porą metų. Kartojamas leidinys buvo papildomas (1995 m. išleista pavadinimu „Kyrie, Sanctus, Gloria, Agnus Dei“, bet dėl didelių korektūros klaidų tiražas masiškai neplatintas), kol galiausiai visa Čiurlionio chordinė muzika religiniais tekstaais buvo surinkta į vieną leidinį, iš naujo redaguota chorvedžio Romualdo Misiukevičiaus ir išleista 1998 metais [7].

Ką tik Lietuvos muzikos akademiją baigusio „redaktoriaus“ pažintis su patyrusiu leidėju išjudino seniai užsigulėjusius darbus – nuo 1994 m. iki 2000 m. buvo publikuoti visi dar neskelbti Čiurlionio muzikos kūriniai fortepijonui, naujai parengtos ir išleistos simfoninės poemos (partitūros su instrumentų balsais), baigta leisti visa chordinė ir kvartetinė muzika. Leidiniams rengti buvo pasitelkti žymūs Lietuvos muzikai: „Vilniaus kvartetas“ (A. Vainiūnaitė, P. Kunca, A. Pšibilskienė, A. Vasiliauskas) rengė Čiurlionio kūrinius styginių kvartetui (iš viso išleisti trys leidiniai), R. Misiukevičius – chordinę ir simfoninę muziką (iš viso išleisti keturi leidiniai). Į darbą įsitraukė ir jaunimas: Rolandas Daugėla parengė Čiurlionio „Polonezą“ pučiamųjų orkestrui, D. Kučinskas – ankstyvuosius kūrinius fortepijonui (du leidiniai) ir Fugos b-moll urtekstą (2000 m.). Fugos urtekstas publikuotas kartu su rankraščių faksimilėmis. Tai pirmas ir kol kas vienintelis tokio pobūdžio leidinys Lietuvoje. Jis demonstruoja išaugusias Lietuvos muzikos leidėjų galimybes ir bendrąjį muzikinės kultūros lygį.

Visi Petronio leidiniai, skirti Čiurlioniui, pasižymi precizika ir meniškumu. Kiekvienas leidinys yra ne tik siauros praktinės paskirties, bet ir parengtas kaip meno leidinys. Iš anksto numatoma leidinio kompozicija, meninis apipavidalinimas ir techninio atlikimo būdai. Leidėjas ilgai svarsto, kol pasirenka tinkamą popieriaus rūšį, įrišimo būdą ir medžiagas, spaustuvę, kuri galėtų atlikti visus užsakovo pageidavimus aukščiausiu lygiu (dažniausiai tai būna „Spindulio“ spaustuvė). Kruopščiai renkama iliustracinė medžiaga – ieškoma su muzikos kūrinio tematika susijusių Čiurlionio dailės ar grafikos darbų. Kartais pirmenybė teikiama rečiau publikuotai biografinei nuotraukai. Pavyzdžiui, leidinyje „Liaudies dainos chorams“ vietoj tradiciškai liaudies dainų leidiniams būdingų Čiurlionio vinječių įdėta pirmojo Čiurlionio choro nuotrauka. Be to, visų leidinių natos paruoštos naudojant vieną pažangiausių pasaulyje natų rinkimo programų – *CodaFinale*. Taigi leidiniai visais atžvilgiais yra pavyzdiniai.

Bet taip parengti ir išleisti muzikos kūrinius finansiškai yra labai rizikinga. Todėl sveikintina Lietuvos kultūros ministerijos pozicija bent jubiliejiniais Čiurlionio metais pasirūpinti daliniu tokių leidinių finansavimu. Suprantama, muzikos leidiniai nėra komerciškai pelningi jau vien dėl to, kad Lietuvos rinkai kartais užteka ir kelių egzempliorių. Tačiau visi Petronio leidiniai orientuoti ir į tarptautinę rinką, t. y. išleisti mažiausiai dviem kalbomis, ir palaipsniui pasiekia tolimiausius pasaulio regionus. Pavyzdžiui, 1999 m. Petronio leidinių ieškojo ir specialiai į Lietuvą buvo atvykęs lietuviškos muzikos kolekcininkas iš Brazilijos kunigas Petras Rūkšys, o 2000 m. sausio 9 d. (antrą dieną po kūrinio atlikimo Paryžiuje diriguojant Mstislavui Rostropovičiui!) Petronis gavo užsakymą iš Anglijos BBC simfoninio orkestro bibliotekos atsiųsti simfoninės poemos „Miške“, o vėliau ir „Jūros“ partitūras.

2001 m. Petronio veikla leidžiant Čiurlionio kūrinius buvo įvertinta valstybiniu lygiu – Karaliaus Mindaugo karūnavimo dieną Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus įteikė Petroniui Gedimino V laipsnio ordino medalį. Kartu buvo pagerbtas ir pats leidėjas, 2001 m. liepos 1 d. šventės 90 metų jubiliejų.

Be Petronio leidyklos, Čiurlionio muzikos kūrinius (dažniausiai fortepijoninius) epizodiškai leidžia ir kitos Lietuvos organizacijos, kurioms natų leidyba nėra pagrindinė veikla. Tai tarptautinio M. K. Čiurlionio pianistų ir vargonininkų konkurso organizacinis komitetas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla (išleido kūrinių rinktinę vargonams), keletą Čiurlionio kūrinių transkripcijų išleido Lietuvos muzikų draugija. Bet šių organizacijų leidiniai neišvengia šiurkščių techninių ar korektūros klaidų. Blogiausia, kad brokuoti leidiniai ir toliau platinami knygynuose. Taip, pavyzdžiui, atsitiko su tarptautiniam Čiurlionio konkursui skirtu leidiniu „Kūriniai fortepijonui“ [5]. Čia du kartus pakartotas tas pats natų puslapis, antrąkart jį įterpiant į kito kūrinio vidų. Keisčiausia, kad šis leidinys, finansuotas iš Lietuvos biudžeto, net ir pastebėjus klaidas kurį laiką buvo platinamas tiek Lietuvoje, tiek užsienyje...

Pastaruoju metu leidžiant Čiurlionio muzikos kūrinius pastebimas unikalus dėsningumas – nors leidybinės organizacijos įvairuoja, bet konkrečius darbus atlieka tie patys žmonės. Pavyzdžiui, Čiurlionio leidinių meninį apipavidalinimą dažniausiai atlieka ar prižiūri dailininkas Vytautas Bačėnas, natas kompiuteriu renka Algimantas Bražinskas ir Darius Kučinskas, techninį leidinių rengimą kontroliuoja Algis Ginevičius. Taip yra dėl to, kad Čiurlionio kūrybos publikavimas reikalauja ypatingo pasiruošimo, patirties ir atsakomybės, ir ne kiekviena organizacija, sumanusi leisti Čiurlionio muzikos kūrinius, turi reikiamos kvalifikacijos specialistų. Kita vertus, taip formuojama ir tęsiama dar prieškariu įdiegta Šimkaus nuostata – publikuoti Čiurlionio muziką visais atžvilgiais aukščiausiu lygiu.

Apžvelgus Čiurlionio muzikos leidybos istoriją galima konstatuoti, kad jos publikavimą lėmė keletas veiksnių, būdingų visai natų leidybai. Tai nuolatinė specialistų stoka, jų parengimo, kaitos, patirties įgijimo klausimai, leidėjų apsisprendimas finansiškai rizikuoti leidžiant nekomercinės muzikos leidinius ir, svarbiausia, valstybinės pozicijos formavimasis. Periodiškai minimos Čiurlionio jubiliejinės sukaktys tarsi pažadindavo Lietuvos muzikinę inteligentiją, suvienydavo visas Lietuvos pajėgas ir skatindavo atlikti tai, kas seniai neduodavo ramybės.

Nuosekli Čiurlionio ir kitų Lietuvos kompozitorių klasikų kūrybos leidyba labai pagerėtų įsteigus nuolat veikiančią valstybinę instituciją. Tai galėtų būti visą parengiamąjį mokslinį ir tekstologinį darbą atliekantis muzikos paveldo institutas, kaupiantis unikalų darbo patirtį ir ugdantis geriausius šios srities specialistus. Tokio instituto būtinybę rodo šimtmetį siekianti Čiurlionio muzikos kūrinių leidybos istorija ir kitų šalių patirtis.

Įteikta 2002 m. vasario mėn.

NUORODOS

1. ČIURLIONIS, Mikalojus Konstantinas. *Album per Pianoforte* (cd. V. Landsbergis). Kraków, 1978.
2. ČIURLIONIS, Mikalojus Konstantinas. *Ausgewählte Klavierwerke* (cd. D. Eberlein). Leipzig: Edition Peters, 1985.
3. ČIURLIONIS, Mikalojus Konstantinas. *Kūriniai fortepijonui* (red. J. Čiurlionytė). Vilnius, 1957. Antras pataisytas ir papildytas leidimas – 1975 m.
4. ČIURLIONIS, Mikalojus Konstantinas. *Kūriniai fortepijonui* (red. V. Landsbergis). Vilnius, 1990.
5. ČIURLIONIS, Mikalojus Konstantinas. *Kūriniai fortepijonui* (red. V. Landsbergis). Vilnius, 1997.
6. ČIURLIONIS, Mikalojus Konstantinas. *Muzikos bruožai* (red. S. Šimkus). Kaunas, 1925.
7. ČIURLIONIS, Mikalojus Konstantinas. *Religinė choro muzika* (red. R. Misiukevičius). Kaunas, 1998.

8. ČIURLIONIS, Mikalojus Konstantinas. *Styginių kvartetas c-moll* (red. „Lietuvos kvartetas“). Vilnius, 1966.
9. ČIURLIONIS, Mikalojus Konstantinas. *Styginių kvartetas* (red. „Vilniaus kvartetas“: A. Vainiūnaitė, P. Kunca, A. Pšibilskienė, A. Vasiliauskas). Kaunas, 1998.
10. ČIURLIONYTĖ, Jadvyga. Keli paaiškinimai dėl M. K. Čiurlionies simfoninės poemos „Jūra“. *Lietuvos aidas*, 1936, bal. 28 (nr. 194).
11. JAKUBĖNAS, Vladas. *Straipsniai ir recenzijos*. Vilnius, 1994. ISBN 9986-503-00-0 (pirma knyga), ISBN 9986-503-01-9 (2 knygos).
12. KUČINSKAS, Darius. M. K. Čiurlionio kūriniai fortepijonui: rankraščiai ir redakcijos. Vilnius, 1999. 36 p. ISBN 9986-503-18-3.
13. KUČINSKAS, Darius. M. K. Čiurlionis J. Petronio leidiniuose. *Muzikos barai*, 2000, nr. 9–10, p. 6–8.
14. LANDSBERGIS, Vytautas. *Čiurlionio muzika*. Vilnius, 1986. 336 p.
15. LANDSBERGIS, Vytautas. *Iš eskizų fortepijonui*. Vilnius, 1985.
16. MISIUKEVIČIUS, Romaldas. [Pratarmė]. Iš Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. *Simfoninė poema „Jūra“*. Kaunas, 2000.
17. J. Olšauskas grįžo iš Lietuvos. *Margutis*. Čikaga, 1934, nr. 15, p. 4.
18. *Pajūrio aidas* (Parengė A. Vaičiūnas). Klaipėda, 1929.
19. ŠIMKUS, Stasys. *Straipsniai, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai* (sud. Dana Palionytė). Vilnius, 1967.
20. ŠIMKUS, Juozas. M. K. Čiurlionio muzikos kūriniai. *Lietuva*, 1924, lapkr. 28 (nr. 270).
21. ŽILEVIČIUS, Juozas. M. K. Čiurlionies muzikos kūryba. *Muzika*, 1925, nr. 10, p. 188–193.

PUBLISHING OF THE MUSICAL WORKS OF MIKALOJUS KONSTANTINAS ČIURLIONIS

DARIUS KUČINSKAS

Abstract

In this article the author surveys the history of over 100 years of publishing M. K. Čiurlionis' music, introduces and evaluates the circumstances that have influenced this process, speculates on the prospective publishing of Lithuanian music. Facilitated by the research of publications of Čiurlionis music, the author reveals specific aspects of publishing of Lithuanian music in general.

Music publishing has always involved two issues: expensive preparation of publications (engraving) and skilled professionals (editors, engravers). In the beginning of the Twentieth century it was customary, that the editor was authorized to “correct” the manuscript and to make the work “accessible” for general audience. It is possible, that the distrust in the editorial work was the main reason why Čiurlionis never sought to publish his music. Only a few of his works were published in his lifetime: several short pieces for piano appeared in the “Meloman” magazine, and a collection “Vieversėlis” – arrangements of Lithuanian folk songs.

After the death of Čiurlionis, the composer and conductor S. Šimkus was instrumental in promulgation and publishing of Čiurlionis' music. By his initiative seven books of Čiurlionis' compositions were published in Leipzig in 1925. For several decades this was the main reference of Čiurlionis' music.

After the death of S. Šimkus in 1943, J. Čiurlionytė continued his work. J. Petronis, who undertook publication of 12 editions, used her editions. Two of them – “Pater noster” and “Autumn” – were published during the World War II. The work was carried on in Soviet time.

During the years of Soviet occupation, Čiurlionis was declared “mentally ill”. His art was devalued and ignored. His rehabilitation had started only after the death of Stalin. The publication of “Works for piano”, edited by J. Čiurlionytė (Vilnius: Vaga, 1957), turned a new page in the scholarship of Čiurlionis’ output. This edition, again, was the only reference of Čiurlionis’ music in Soviet Lithuania. In 1990 a new collection – “Works for piano” edited by V. Landsbergis (Vilnius: Muzika, 1990) has appeared. In 1957–1975 J. Čiurlionytė has edited and prepared for publication five collections. Unfortunately, “iron curtain” has impeded the promulgation of these publications in the West. Only due to personal relationships several editions have reached authoritative musicians in the West, among them – O. Messiaen.

Symphonic poem “The Sea” was published in 1965, on the occasion of composer’s 90th birth anniversary. Regrettably, the editor’s (composer E. Balsys) approach was too liberal, and the resulting edition contained a number of discrepancies.

The symphonic poem “In the Forest” was published in Leningrad in 1975, on the occasion of 100th birth anniversary of Čiurlionis. The editor T. Makačinas has made justice to the manuscript this time, but the polygraph is not exemplary.

Two editions were released by foreign publishers: “Album per pianoforte” edited by V. Landsbergis was published in Poland in 1978, and “Ausgewählte Klavierwerke” edited by D. Eberlein was published in Leipzig in 1985. The latter, containing commentaries in English and German, is an example of objective work of a qualified editor. A discography of Čiurlionis’ music, provided in the Polish publication, illustrated a progressive and a new approach to music publication.

In 1975–1983 “Muzyka” publishing company in Leningrad released several publications edited by V. Landsbergis. Although the editors applied an innovative method of “urtext” in preparing this publication, disrespect to the composer is evident in the work of Soviet editors.

For past decade printing of Čiurlionis’ music is carried out by Jonas Petronis publishing company in Kaunas. In a period of six years (1996–2000) the company has released all unpublished to date works by the composer, newly edited and published both symphonic poems (full score and parts), complete choral works and works for string quartet. The editorial staff for these publications included notable Lithuanian musicians. The outstanding Lithuanian printing company “Spindulys” did the printing work. Seeking the international recognition, all J. Petronis’ publications are released in at least two languages. The publication of facsimile and urtext of Fugue in B flat minor is considered among the most significant releases of the company.

J. Petronis publications are gaining popularity in the world. Today they are part of the collections of libraries in England, USA, Germany, France, and Brazil. They can be found in private collections as well.

The survey of publishing of Čiurlionis’ music provides an insightful information on general setbacks of music publishing world. Lack of professional workers, financial risks, and most importantly – problems of shaping and influencing the governmental policy, to name but a few.

Celebrations of birth anniversaries of Čiurlionis have had repeatedly awakened a slumbering Lithuanian society and have had mobilized intellectual and forces for realization of projects long overdue.